

Dr hab. Adam Fijałkowski prof. ucz.
Uniwersytet Warszawski
Wydział Pedagogiczny
ul. Mokotowska 16/20
00-561 Warszawa

Warszawa, 28.01.2020 r.

**Ocena dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego w przewodzie
habilitacyjnym i osiągnięcia naukowego dr. Jana Rysia pt. *Żołnierska paideia.
Wychowanie i szkolenie wojskowe w Polsce w XVI-XVII wieku* (Kraków 2019).**

Dr Jan Ryś, adiunkt w Katedrze Historii Oświaty i Wychowania na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym tej uczelni zatrudnionym w latach 1982-1991 na stanowisku asystenta, a od 1992 r. na stanowisku adiunkta. Zajmuje się badaniami historii polskiej oświaty i wychowania oraz myślami myśli pedagogicznej od średniowiecza do XX wieku. Bada treści nauczania, rozwój dydaktyki, w tym w szczególności wychowania i szkolenia wojskowego w Polsce w XVI-XVII wieku.

Od początków swej kariery pracownika naukowo-dydaktycznego dr Jan Ryś związany jest z Uniwersytetem Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Tu w 1982 r. obronił pracę magisterską pt. *Biografia Mikołaja Zebrzydowskiego*, która powstała pod kierunkiem prof. dr. hab. S. Grzybowskiego w Instytucie Historii ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, i oceniona została jako bardzo dobra z wyróżnieniem. W 1991 r. uzyskał w tej samej uczelni stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na podstawie rozprawy pt. *Szkolnictwo parafialne w miastach Małopolski w XV wieku*. Promotorem w przewodzie był prof. dr hab. Z. Ruta, a recenzentami prof. dr hab. T. Bieńkowski oraz prof. dr hab. F. Kiryk. Praca została wyróżniona przez Radę Wydziału na wniosek recenzentów oraz opublikowana. Kandydat ukończył także podyplomowe studia *Organizacja i zarządzanie oświatą* w tej samej uczelni – nosiła wówczas nazwę: Akademia Pedagogiczna w Krakowie. W latach 2005-2008 był także dziekanem Wydziału Studiów Europejskich i wykładowcą w Prywatnej Wyższej Szkole Ochrony Środowiska w Radomiu.

Dorobek publikacyjny

Od uzyskania stopnia doktora w 1991 r. Habilitant opublikował i przedstawił do oceny swego dorobku naukowego dwie samodzielne monografie swego autorstwa:

1. *Żołnierska paideia. Wychowanie i szkolenie wojskowe w Polsce w XVI-XVII wieku* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum, 2019. 752 strony), którą wykazał jako swoje główne osiągnięcie naukowe;
2. *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Akademia Krakowska – Szkoła Główna Korona.*, seria: Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje, t. 3, cz. 1 (Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, 2018. 406 stron).

Przedstawił również pięć tomów podręcznikowego opracowania pt. *Wielka historia Polski* (Warszawa-Kraków: Pinnex, 2002-): tom 1320-1506 (współautorski z F. Kirykiem), tom 1384-1572 (autorski), tom 1506-1586 (współautorski z F. Leśniakiem), tom 1848-1885 (współautorski z W. Marmonem), tom 1885-1918 (współautorski z W. Marmonem).

Habilitant do oceny swego dorobku przedstawił również 35 krótszych autorskich tekstów publikowanych bądź jako rozdziały w monografiach, bądź jako artykuły autorskie w czasopismach – to jest:

1. siedem tekstów poświęconych dziejom poszczególnych szkół i rozwojowi sieci szkolnej;
2. osiem tekstów poświęconych szkole, nauczaniu i wychowaniu (w tym jeden tekst w języku angielskim),
3. cztery obszernie teksty poświęcone wychowaniu i myśli pedagogicznej w okresie staropolskim,
4. sześć tekstów poświęconych szkolnictwu wojskowemu (w tym jeden w języku ukraińskim),
5. pięć tekstów poświęconych nauczycielskiemu ruchowi związkowemu i kształceniu nauczycieli oraz pięć innych tekstów.

Należy więc uznać, że dorobek naukowy Habilitanta jest rzeczywiście imponujący – zarówno pod względem liczby publikacji i ich objętości, jak również rozpiętości tematycznej, zastosowanej metody badań i zawartości merytorycznej. Wszystkie wymienione wyżej publikacje opublikowane przez Habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora wykazują wysoką wartość i wnoszą nowe treści istotne dla nauk pedagogicznych, a w szczególności do historii wychowania. Należy zwrócić uwagę, że Habilitant wykazał się dobrym warsztatem zarówno

jeśli chodzi o narrację historyczno-oświatową dotyczącą dziejów poszczególnych postaci (biografistyka), placówek oświatowych i historii regionalnej, jak i próby syntezy szerszych zjawisk zarówno z historii Polski (od średniowiecza do początków XX wieku) jak i przeszłości polskiej edukacji. Wykazuje się więc zarówno umiejętnościami analitycznymi jak i syntetycznymi w pisaniu naukowych tekstów z zakresu historii wychowania. Również pod względem formalnym – uzasadnienie tematów i tez, krytyczne próby oceny, struktura tekstów, przypisy, bibliografia – jego liczne autorskie teksty świadczą o dojrzałości naukowej Habilitanta.

Ocena osiągnięcia naukowego

Jako osiągnięcie naukowe dr Jan Ryś przedstawił książkę *Żołnierska paideia. Wychowanie i szkolenie wojskowe w Polsce w XVI-XVII wieku*. Uzasadniając tytuł książki, we wstępie Habilitant zaznacza, że podjął się „przedstawienia żołnierskiej *paidei* rozumianej jako system formowania doskonałego żołnierza” (s. 10). Wydaje się, przynajmniej w rozumieniu przywołanej interpretacji słowa *paideia* według Wenera Jaegera (przypis 1, 2, 3), że *paideia* polegała na formowaniu uniwersalnego ideału człowieka, a nie tylko na przygotowaniu do zawodu czy formowaniu jednej warstwy społecznej. *Paideia* miała mieć wymiar uniwersalny, a „przygotowanie żołnierza” mogło być w niej co najwyżej elementem formowania intelektualnego, moralnego i fizycznego człowieka – obywatela, który w sytuacji wojny mógł być również żołnierzem. Jeszcze większe wątpliwości budzić może zdanie Habilitanta we wstępie, że „już homerycka *areté* zamykała w sobie te uniwersalne cechy wojownika, które przetrwały przez następne pokolenia, z którymi utożsamiali się średniowieczni rycerze, żołnierze armii nowożytnych, a które w wielu aspektach stanowią podstawę dzisiejszego wychowania żołnierskiego” (s. 11). Nie wydaje się, żeby średniowieczni rycerze przejęli byli homeryckimi ideałami *areté*, że czytali *Iliadę* i *Odyseję*, że było im ona potrzebna do budowania „etosu rycerskiego” – przynajmniej w rozumieniu Marii Ossowskiej – a jeżeli już, to wydaje się, że należy to uzasadnić, to znaczy wykazać recepcję tych ideałów w średniowiecznym etosie rycerskim. Być może niektórzy wykształceni w szkołach humanistycznych dowódcy armii nowożytnych mieli świadomość istnienia homeryckiej *paidei*, a jeżeli tak było, również to należałoby udowodnić, ale bardzo wątpliwe jest, że ideały te znane były „żołnierzom” – znów, cokolwiek to słowo oznacza w odniesieniu do „armii nowożytnych”. Wydaje się więc, że w książce dotyczącej wychowania i szkolenia wojskowego w Rzeczypospolitej – a nie (jak w tytule książki) w Polsce – w XVI i XVII

wieku luźne i nie poparte rzeczowym uzasadnieniem odwołanie do starożytności i średnio-wiecza nie jest konieczne. Słuszne natomiast jest stwierdzenie, że przedmiotem badań Habilitanta była „różnorodność metod wychowania i kształcenia żołnierskiego oraz używane efekty” (s. 11). Rzeczywiście może to budzić zainteresowanie badawcze historyka wychowania w kontekście celów, metod i treści wychowania w dominujących w tym czasie modelu kształcenia formalnego elit w szkołach humanistycznych – tym bardziej w kontekście niewątpliwie wybitnych wodzów, których miała w XVI-XVII wieku Rzeczypospolita. Podstawowa teza Habilitanta brzmi, „że niemal każda dziedzina życia społecznego miała w sobie elementy prożońskie wpływające na wychowanie młodego pokolenia” (s. 11). Tezę tę Habilitant rzeczywiście w całej swej obszernej monografii konsekwentnie uzasadnia na podstawie rzeczywiście imponującego materiału źródłowego. Trafne i cenne są także zawarte uwagi dotyczące wychowania wojskowego w ramach staropolskich ideałów wychowawczych, „wychowania szlacheckiego”, przemian w modelu wychowania wojskowego w XVI-XVII wieku – z uzasadnieniem i odwołaniem do literatury historyczno-oświatowej. Dr Jan Ryś rozpoczyna analizę wychowawczej „atmosfery domu żołnierskiego” od przykładów interpretacji symbolicznej między innymi nagrobków ostatnich Jagiellonów w Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu, a także znanego portretu króla Jana Kazimierza autorstwa Daniela Schultza z 1659 roku (s. 59-60), który obecnie znajduje się w Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie, a wcześniej był w posiadaniu królów polskich. We wszystkich tych przypadkach władcy ukazani byli w zbrojach. Autor konkluduje, że „taka zbroja była symbolem rycerskości, a król był pierwszym i najzaciejszym rycerzem” (s. 60). Powstaje jednak pytanie co do metody interpretacji: kto mógł w XVI-XVII wieku oglądać te wizerunki? W tamtych czasach były one niedostępne dla przeciętnego widza. W jaki sposób więc mogły wpływać na formowanie gustów mieszkańców przeciętnego szlacheckiego dworku? Co innego wizerunki władców w zbrojach na przykład na monetach, w ogólnie dostępnych kościołach, ulicach i placach – jak na przykład Zygmunt III w zbroi i z szablą na kolumnie Zygmunta w Warszawie. Cenniejsze byłyby tu właśnie „przeciętne” dzieła sztuki: portrety „z dworów” średniej i drobnej szlachty, portrety trumienne itd. jako przykład recepcji i oddziaływania pewnego przesłania. Jest to ogólniejsza uwaga dotycząca metody interpretacji dzieł sztuki i ich wpływu na szerszego, niewyrobionego zwłaszcza odbiorcę. To samo dotyczy omawianych w dalszej części książki tekstów pisanych – kto mógł je czytać? Wydaje się, że pozostawanie na poziomie interpretacji jedynie na poziomie literackim w książce habilitacyjnej nie wystarcza. Zdecydowanie ważniejsze jest tu szukanie oddziaływania społecznego, co dr Jan Ryś niejednokrotnie czyni – zwłaszcza w części

III zatytułowanej: „Między ideałem a rzeczywistością”. Właśnie próba przybliżenia się do odpowiedzi na pytanie o rzeczywistość historyczną w wymiarze społecznym stanowi największą wartość omawianej monografii.

Ważne są również uwagi Autora dotyczące akademii rycerskich, które powstawały w XVII wieku w Europie Zachodniej. Wbrew nazwie, kształcić miały one jednak nie tylko dowódców wojskowych, ale także między innymi urzędników państwowych. Powstawanie akademii rycerskich w Europie było wynikiem między innymi głoszenia i realizacji postulatów uproszczenia celów, metod i treści nauczania w stosunku do modelowej szkoły humanistycznej z XVI wieku: zbliżenia się do potrzeb społecznych, zwiększenia dostępności, skrócenia czasu nauczania, nauczania w języku ojczystym, uczenia realiów – w tym wiedzy z zakresu wojskowości. Dostrzegać można w tym recepcję z jednej strony tak zwanego ramizmu (od nazwiska Piotra Ramusa, 1515-1572), którego druga fala recepcji między innymi na protestanckich uczelniach północnych Niemiec (Rzeszy) i w gimnazjum akademickim w Gdańsku przypada na początek XVII wieku – stąd na przykład Jan Pastorius i Bartłomiej Keckermann (s. 285), zaś z drugiej – „ruchu dydaktycznego”, którego przedstawicielami byli Wolfgang Ratke i Jan Amos Komeński (żaden z nich w omawianej książce nie występuje). Literatura przedmiotu na temat akademii rycerskich w Europie XVII wieku, źródeł ich celów, metod i treści nauczania, a także ich recepcji w Rzeczypospolitej, jest bardzo obszerna i wymaga rzeczywiście długotrwałej kwerendy. Celowe wydaje się więc bardziej szczegółowe ukazanie wychowania wojskowego w Rzeczypospolitej w XVI-XVII wieku na tle doświadczeń Europy Zachodniej w tym czasie.

Podsumowując, omawianą książkę oceniam pozytywnie. Wydaje się, że wykazane wątpliwości wymagają jeszcze dalszych studiów i kwerend. Rozprawa habilitacyjna dr. Jana Rysia jest książką dobrze udokumentowaną, napisaną dobrym językiem, bogatą źródłowo, innowacyjną i inspirującą.

Ocena osiągnięć dydaktycznych i organizacyjnych

Dr Jan Ryś przez 10 lat (1997-2007) był kierownikiem Katedry Historii Oświaty i Wychowania na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Pod jego kierownictwem Katedra była samodzielną jednostką, która wyróżniała się zarówno pod względem aktywności dydaktycznej jak i osiągnięć naukowych. Jako nauczyciel akademicki dr Jan Ryś prowadzi wykłady, ćwiczenia i seminaria z historii wychowania, w tym edukacji nieformalnej, pedagogiki porównawczej i edukacji

europejskiej. Prowadzi także od uzyskania stopnia doktora seminaria magisterskie i dyplomowe. Wypromował już ponad 350 magistrów i około 100 licencjatów. Należy zauważyć, że dr Jan Ryś organizuje także nowe formy kształcenia i doksztalcenia – kieruje studiami podyplomowymi „Organizacja i zarządzanie oświatą”, których program modyfikuje w związku ze zmieniającą się rzeczywistością oświatową w naszym kraju. Kolejnym cennym osiągnięciem dydaktycznym jest także opracowania i wdrożenie programu studiów podyplomowych „Edukacja europejska”, którymi kierował w latach 2002-2005, a także uruchomienie „Kwalifikacyjnego kursu pedagogicznego” i kierowanie nim w latach 2002-2006.

Na szczególną uwagę zasługuje także to, że podjął się realizacji projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. W latach 2006-2007 koordynował w ówczesnej Akademii Pedagogicznej w Krakowie projekt „Przygotowanie nauczycieli do roli doradcy zawodowego w ramach studiów podyplomowych” w konsorcjum z firmą Combidata Poland, w którym uczestniczyło 640 nauczycieli z województwa małopolskiego i śląskiego. W drugiej edycji tego projektu, który również prowadził, uczestniczyło 144 nauczycieli z województwa małopolskiego i świętokrzyskiego. W latach 2008-2011 był koordynatorem z ramienia swej uczelni w projekcie „Studia podyplomowe przygotowujące do wykonywania zawodu nauczyciela przedmiotów zawodowych” w konsorcjum z Uniwersytetem Rzeszowskim, Katolickim Uniwersytetem Lubelskim i firmą Combidata Poland, w którym uczestniczyło 520 studentów z województwa małopolskiego i śląskiego. W roku 2014/2015 był również koordynatorem projektu „Usus est optimus magister – praktyka jest najlepszym nauczycielem”, którego liderem był Uniwersytet w Białymstoku.

O doświadczeniu dr. Jana Rysia w kierowaniu grantem zagranicznym świadczy to, że latach 2002-2005 kierował projektem „Educational unity: idea, developments and practical issues” Fundacji Jeana Moneta.

O doświadczeniach organizacyjnych i dydaktycznych dr. Jana Rysia świadczy również to, że był pierwszym dziekanem (2005-2008) i organizatorem Wydziału Studiów Europejskich w Prywatnej Wyższej Szkole Ochrony Środowiska w Radomiu.

Konkluzja

Dr Jan Ryś jest doświadczonym nauczycielem akademickim. Bierze żywy udział w życiu naukowym i organizacyjnym w kraju i za granicą. Posiada szerokie kontakty naukowe. Stale

rozwija swój warsztat naukowy i gromadzi wiedzę o zasobach materiałów źródłowych do dziejów wychowania, pedagogiki porównawczej i praktyki kształcenia nauczycieli. Prawidłowo formułuje cele, metody i problemy badań historyczno-oświatowych. Badane zjawiska ujmuje w procesie historycznego rozwoju myśli pedagogicznej i społecznej, oraz w związku z realiami nauczania i wychowania. Szanuje i rozwija dorobek naukowy poprzedników.

Popieram wniosek dr. Jana Rysia o nadanie mu stopnia doktora habilitowanego nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika – zgodnie wymogami Ustawy z 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595).

(dr hab. Adam Fijałkowski prof. ucz.)